

Quo vadis, geographia?

Kriittisyys tieteessä, monitieteisyys käytännöissä ja liikkeenjohdollisuus tavoitteissa nousivat vuoden 2001 teemoiksi suomalaista yliopistolaitosta koskevassa keskustelussa (Sintonen 2001; Virtanen 2001). Maantieteessä on syytä ottaa kantaa tähän keskusteluun, koska yliopistolaitosta koskevat muutoksen tuulet puhaltavat jo Euroopan yli. Tieteen ”Siperia” eli kritiikitön ja bisnesorientoitunut yliopistolaitosten saaristo ei ole enää meistä kaukana. Bolognasta on eurooppalaisten yliopistotutkintojen harmonisointiin liittyen noussut puhuri, joka ravistelee lähitulevaisuudessa myös suomalaisen maantieteen yli satavuotista runkoa. Euroopassa on myös toimintaa, jossa jopa kannibalistisesti jaetaan perustoillaan horjuvasta maantieteestä käyttöön kelpaavia osia muille oppiaineille. Horjumisen johtuu siitä sen maaperän murenemisestä, jossa maantiede identifioitui nostamaan kansallisvaltiota korkealle jalustalleen ja toisaal-

la nojautui yhä syvemmin kansallisvaltion alueelliseen mallintamiseen. Yhteiskunnallisten kontekstien muuttuessa tämä latu vähitellen umpeutuu. Vastausta maantieteen ongelmiin on alettu etsiä maantieteen rungon soveltavasta latvasta, jossa oppiaineemme identiteetin kovan ytimen muodostaisi universaali ilmiöiden alueellinen tarkastelu tekniikkaan ja teknologioihin nojautuen. Tämä on ”nokialandiassamme” houkuttelevaa.

Nostan esille tässä avauksessa kolme teemaa, joiden haasteisiin suomalaiset yliopistomaantieteilijät joutuvat vastaamaan. Ensimmäinen teema liittyy siihen, että Euroopassa (Euroopan unionin jäsenvaltioissa ja niiksi pyrkivissä maissa) organisoidaan yhteistä ”3+2+4” -periaatetta yliopistopintojen tutkintorakenteeksi. Opiskelu jaksottuu siinä kolmen vuoden alempaan korkeakoulututkintoon, kahden vuoden maisterintutkintoon ja neljän vuoden tohtorintutkintoon. Tällä varmistetaan

tutkintojen määrän kasvu ja se, että alle 30-vuotiaat tohtorit olisivat pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Yhdenmukainen, ”eurooppalainen” opintojen kaava helpottaa opiskelijoiden ja koulutetun työvoiman liikkumista maasta toiseen. Suomessa uudistusta maantieteessä valmisteltiin jo 1990-luvulla (paluu LuK-tutkintoihin), mutta lähiaikoina on tulossa muitakin. Suoritettujen alempien korkeakoulututkintojen määrästä tulee yksi laitoksille suunnattavien resurssien jakamisen perusteista. Samalla tehdään myös sisällöllisiä muutoksia oppiaineissa. Alempaa korkeakoulututkintoa mukautetaan työelämän vaatimuksiin ja tällä tavalla siitä tulee osin rinnakkainen ammattikorkeakoulututkintojen kanssa. Raja yliopistollisen koulutuksen ja ammattikorkeakoulun opintojen välillä alkaa hämärtyä.

Olkoon Viro esimerkinä: pienessä 1,4 miljoonan asukkaan maassa on kymmeniä yliopistoja ja korkeakouluja. Akateemiseen kriittisyyteen niistä pystyvät vain harvat. Virossa on jo myös käytännön kokemuksia ”eurooppalaisesta” tutkinnon uudistamisesta. Esimerkiksi Tarton yliopistossa (EU:iin liittymistä odoteltaessa) uudistus vietiin läpi vuoden 2001 aikana. Tarkoituksena on, että opiskelijat profiloituvat ensisijaisesti omalle akateemiselle kampukselleen, joita yleistäen ovat luonnontieteellinen, yhteiskuntatieteellinen, taloustieteellinen, humanistinen, lääketieteellinen ja oikeustieteellinen. Tehdyn uudistuksen jälkeen luonnontieteiden kandidaatin (erityisala maantiede) kolmivuotiset opinnot (120 ov) alkavat Tartossa 32 opintoviikon paketilla kemiaa, matematiikkaa, fysiikkaa, solubiologiaa ja niin edelleen. Sivuvastuullisiksi aineiksi (16+16 ov) suositellaan luonnontieteellisiä oppiaineita – toki muualtakin voi oppia hakea. Tilanne on huolestuttava yhteiskuntatieteisiin nojautuvan kulttuurimaantieteen kannalta.

Suomessakin ollaan liikkumassa tähän suuntaan. Esimerkiksi Helsingissä yliopisto ja tiedekunnat organisoidaan kampuspohjaisiksi muutama vuoden sisällä. Maantiede on jo muuttanut Kumpulan kampukselle. *Physicum*iin, jossa naapurinamme ovat fyysikaaliset tieteet, geologia, kemia ja pian matematiikka, tietojenkäsittely ja tilastotiede. Liiankin ytimekäs oli Helsingin yliopiston rehtorin kommentti, jonka mukaan Kumpulan kampuksella sijaitsevat matematiikka, fysiikka, kemia ja niitä tukevat ”aputieteet”. Kumpulan kampusrakennetyöryhmä suosittelee koko kampukselle yhteisiä menetelmäopintoja ja sivuvastuullisia aineita (Kumpulan... 2001). Toki vapaus opiskella muuallakin jatkuu, mutta kansleri Ihamuotilan (2001: 1) mukaan

Suuren ja monialaisen yliopiston vahvuutena on ollut mahdollisuus tarjota monenlaisia opintojak-

soja opiskelijoille heidän omien tiedekuntiansa ulkopuolella. [...] Nyt on kuitenkin pelättävässä, että sijoittuminen kampuksille vähentää tällaista kanssakäymistä ja yhteistyötä.

Muissakin yliopistoissa hallinto liikehtii. Muutokset tuonevat maantieteelle (kulttuurimaantieteelle?) synergiaetujakin, koska monet maantieteilijät ovat muutoksia suunnittelemassa. Tarkkailkaamme mitä ympärillämme tapahtuu ja pitääkö me pää kylmänä, katse terävänä ja mieli avoimena, myös kohti humanistisia ja yhteiskuntatieteitä sekä monipuolisia laadullisia menetelmiä.

Toinen teemani liittyy jo kuvaamiini maantieteen ruumiinvalvojaisiin, joissa itse seuraamme vierestä, kun oppiaineemme kehoa revitään. Tämä oli talousmaantieteen kohtalo oppiaineena ja laitoksina monissa Suomen yliopistoissa ja korkeakouluissa 1990-luvulla. Saksassa ja parissa muusakin Euroopan maassa on useissa yliopistoissa päädytty lakkauttamaan maantiede oppiaineena. Alan parhaimmat palat on lohkottu monitieteisiin ympäristötieteiden, *earth sciences* tai vaikkapa Euroopan yhdentymistä tutkivien laitosten osiksi. Yksittäisten laitosten lakkauttamisen takana on toki ollut laajempia syitä liittyen muun muassa resurssien kohdentamiseen ja korkeakoulupolitiikkaan, mutta tässä yhteydessä en niihin puutu.

Suomessakin on ehdotettu monitieteisiä geotieteiden laitoksia (Eronen 2001). Ne toisivat kenties joitakin synergiaetuja luonnonmaantieteelle. Monialaiset geotieteet koulujen oppiaineena ovat houkutteleva ajatus, mutta eivät varmastikaan maantieteelle. Tästä huolimatta on jälleen kerran, esimerkiksi Helsingissä, keskusteltu maantieteen ja geologian laitosten yhdistämisestä. Perusteluksi riittää liikkeenjohdollinen tarve hallinnon voimavarojen yhdistämiseen (Kumpulan... 2001). Tämä tarve tosin on peräisin yliopiston ja maantieteen laitoksen viime vuosina itse läpi viemästä virkarakenteen uudistamisesta ja hallinnon rationalisoinnista, jossa tukihenkilöstöä on laitoksella vähennetty. Helsingissä tavoitteena on, ettei oppiaineiden itsenäisyyttä lakkauteta. Yhdistäminen vie kuitenkin yhteisiin hallintokäytäntöihin ja tarpeeseen määritellä yhteisiä tutkimuksellisia tavoitteita.

Kolmas teema nousi esiin 1990-luvulla yliopistojen ottaessa mallia yksityisen sektorin käytännöistä. Tähän liittyy muodissa oleva tiimityöskentely, johon lukeutuvat suuret kansainväliset projektit, maisemakonttorit työtiloina ja soveltaviin hankkeisiin kannustaminen ensisijaisesti suositeltavina käytäntöinä. Yhtenä oppiaineiden toimintojen suuntaamisen muotona on Suomen valtion keppipolitiikka, vaikkapa Senaatti-kiinteistöjen kautta. Siinä yliopistolta ja viime kädessä laitoksilta pumpataan markkinatasoinen vuokra käyttä-

mistään tiloista. Esimerkiksi Helsingissä maantieteen laitoksen uusien tilojen laskennallinen keskivuokra on 14–17 euroa neliömetriltä kuukaudesta. Lisäksi maksetaan huolto- ja siivouspalveluista – tosin hintoja tekninen osasto ei ole vielä kertonut. Tämä yleinen vuokratiloihin pakottaa maantieteen laitoksia hankkimaan yhä enemmän rahaa vuokranmaksuun soveltavien projektien ja ”yhteiskunnallisesti hyödyllisten” selvitysten avulla. Tästä soveltavuuden vaatimuksesta huolimatta on maantieteen käsitteellistäminen välttämätöntä, ainakin yliopistoissa ja myös suomesti. Toisaalta ulkopuoliset arvioinnit vihaavat impaktifaktoriin arvostuksen autuuteen, joka saavutetaan vain englanninkielisissä ”kansainvälisissä” sarjoissa julkaisemisella. Mainittakoon, että Virossa *Terra* on kansainvälinen referee-julkaisu, eikä Helsingissä työskentelevä brittikollegani ollut niin varma ovatko *Transactions* tai *Area* hänen näkökulmastaan kansainvälisiä.

Talouden kurimuksessa muun muassa geoinformatiikasta (GIS) on toivottu menneisyyden painoalasta alla kamppailevan maantieteen pelastavaa enkeliä. Kieltämättä, ala kehittyä edelleen lupaavasti, Suomeen on viime aikoina perustettu GIS-professuureja ja muita virkoja, värikkäät kartat ovat kiinnostaneet tiedotusvälineitä ja GIS:iä ollaan viemässä kouluopetukseenkin. Maantieteessä houkuttelevuutta lisäävät mahdollisuudet yhteistyöprojekteihin, joita ovat esimerkiksi ympäristökemian alueellinen näkökulma, geofyysisen ilmastomuutoksen alueellinen ulottuvuus, luonnonvarojen alueellinen arviointi, sosiaalisten ongelma-alueiden tarkempi kartoitus ja kaikki projektit, missä haluttua tietoa voidaan esittää alueellisesti yhä tarkemmin. Myönteistä on, että GIS tarjoaa monille opiskelijoille työosan ja tehtäväkentän, jossa maantieteellinen ajattelutapa on tarpeen. Olen jo aiemmin esittänyt huoleni siitä, että GIS:stä halutaan maantieteen ydintä (Jauhiainen 1994), jolloin menetelmä määrittelee oppiaineen sisällön. Alueellinen tarkastelutapa, jossa tila tulkitaan jälleen kerran ”säilöksi” ja alueen käsite

otetaan annettuna, ei riitä maantieteen sisällöksi tai tieteellisesti umpeutuvan ladun aaraajaksi.

Minkälaisia elementtejä voisi sisältyä maantieteelliseen ajattelutapaan 2000-luvun alussa? Olen samaa mieltä Turun yliopiston rehtori Virtasen (2001) kanssa kriittisyydestä yliopiston ja opetuksen lähtökohdista. Tarvitsemme kriittistä tiedettä ja kriittisesti yhteiskunnan, ihmisen ja luonnon tilasidonaisuutta sekä tilan ja alueen käsitteitä tarkastelevia lähestymistapoja ja metodologioita yliopistollisessa maantieteessä. Tässä kirjoituksessa kannan eniten murhetta maantieteen kaventuudesta ja *nokiologisoiutumisesta* näppäräksi sovelta- vaksi välineeksi, teknologiaan nojautuvaksi alueellisten ilmiöiden kartoittajaksi ja itsekritiikkittömäksi *de facto* maailmankuvan ymmärtäväksi tieteenalaksi, jossa poikkeavia sivuääniä siedetään silloin ja niin kauan kuin niistä on hyötyä. Kriittisyys tarkoittaa muun muassa sitä, että 2000-luvun maantieteen tulee perustua muuhunkin kuin luonnontieteelliseen ajattelutapaan tai uuspositivistisiin käytäntöihin. *Quo vadis, geographia? Vae victis...*

KIRJALLISUUS

- Eronen, M. (2001). Geotieteellinen tutkimus ja opetus vuorovaikutukseen. *Suomen Kuvalehti* 85: 23, 59.
- Ihamuotila, R. (2001). Kampukset ja yliopistolaisuus. *Yliopistolainen* 10: 6, 1.
- Jauhiainen, J. S. (1994). Maantieteen/maantieteilijän kolme ongelmaa. *Terra* 106: 2, 158–160.
- Kumpulan kampusrakennetyöryhmän raportti (2001). 24 s. Helsingin yliopisto. 30.11.2001. <<http://savotta.helsinki.fi/halvi/keho/kampusra.nsf/>>
- Sintonen, K. (2001). Liika markkinavetoisuus uhka sivistä yliopistolle. *Akatii* 8/2001, 29–30.
- Virtanen, K. (2001). Hukataanko kriittinen tiede? *Kaava* 8/2001, 500–504.

JUSSI S. JAUHAINEN

Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto & Tarton yliopisto